

Kljuev, Sz.:*

A MUTATÓSZÁMOKRÓL

I. Caregradszkij "Milyen mutatószámok segítségével mérhetjük a könyvtár munkáját" című cikkében számos érdekes adatot közöl a könyvtárügy helyzetéről az OSzSzSzK-ban és az adatokból megfelelő következtetéseket von le.

Az átlagmutatószámok bizonyos mértékig jellemzik ugyan az ország könyvtárügyét, de egyik-másik ilyen mutató formális és az egyes könyvtárakra vonatkoztatva helytelen következtetésekre adhat alkalmat. Felmerül tehát a kérdés, vajon helyesen járt-e el a cikk szerzője, amikor a könyvtárak munkáját az átlagos értékek segítségével akarta megmutatni? Vajon helyesen tükrözik-e az átlagmutatószámok és a százalékok a könyvtárak tényleges helyzetét?

Rá kell mutatnunk arra, hogy I. Caregradszkij gyakran rabja az átlagmutatóknak. Vegyük például azt a cikkben közölt táblázatot, amely az OSzSzSzK közművelődési könyvtáraiban a könyvek forgási sebességét mutatja be. A forgási sebesség mutatószáma már régen szerepel gyakorlatunkban, de nem mindig helyesen jellemzi a könyvtárak tevékenységét. V. I. Lenin nem az évi átlagmutatószámokról írt, hanem a könyvek forgási sebességéről, arról, hogy a könyvek hogyan jutnak el a néphez. Vladimir Iljics a könyvtári könyvek kikölcsönzésének évről-évre való növekedését tartotta szem előtt.

Ilyen és nem más értelemben kell fogadnunk Lenin szavait a könyvtári könyvek forgási sebességének fokozásáról.

.....

I. Caregradszkij azt írja, hogy a területi könyvtárakban a könyvek forgási sebessége 1956-ban egyenlő volt az egységgel. Nézzük meg,

* A szerző az arhangel'azki Területi Könyvtár igazgatóhelyettese.

mi rejtőzik e mögött az egység mögött.

Mint tudjuk, a területi könyvtárak állománya a kölcsönzőben és az olvasóteremben elhelyezett kölcsönzési állományból, törzsállományból, folyóiratállományból, különgyűjteményekből, csereállományból, stb. tevődik össze. Caregradszkij összeadta a fenti állományrészekből történt kölcsönzések számát és egy általános forgási sebességet állapított meg. Formai szempontból igaza van, de vajon a valóságban is ez a helyzet?

Vegyük például az arhangel'szki Területi Könyvtárat.

1950-ben a könyvtár állománya 532 817 művet számlált; az év folyamán az olvasók összesen 415 210 kötetet kölcsönöztek ki. A könyvek forgási sebessége tehát abban az esztendőben 0,73 volt. Vizsgáljuk meg ezt a mutatószámot.

Az arhangel'szki területi könyvtár kölcsönzési állományában 1950-ben 97 897 könyv volt; a könyvtár ebből 385 210 kötetet kölcsönzött /a forgási sebesség tehát 3,9/. A könyvtár törzs- és folyóiratállományát mérsékelten veszik igénybe, s így ezekből összesen csak 30 000 kötetet kölcsönöztek ki. Ez pedig nem hiba, hanem sokkal inkább baj. Elegendő, ha annyit mondunk, hogy csak a legutóbbi időben - a művelődésügyi minisztérium engedélyével - mintegy 100 000 elavult könyvet selejtezték ki az arhangel'szki Területi Könyvtárból, köztük olyan kiadásokat amelyek teljesen elvesztették jelentőségüket /utasítások, utmutatók, a 30-as 40-es évekből származó tankönyvek/. Már nagyon régen itt az ideje annak, hogy a művelődésügyi minisztérium vizsgálja felül a területi könyvtárakból kiselejtezendő könyvekre vonatkozó rendelkezéseket úgy, hogy ezeknek a könyvtáraknak az állományában csak a hasznos, szükséges anyag maradjon meg.

Térjünk vissza az arhangel'szki Területi Könyvtár mutatószámaihoz. A könyvtárnak 1955-ben 573 380 könyve volt s abban az esztendőben 455 470 könyvet kölcsönzött /az általános forgási sebesség 0,79, a kölcsönzési állományé 3,9/. I Caregradszkij azt mondja, hogy a forgási sebesség nem emelkedett. Pedig ebben téved. A könyvtár ui. 1950-ben 415 210 könyvet, 1955-ben pedig 455 470 könyvet kölcsönzött ki. A könyvek kölcsönzésének emelése évről-évre megfigyelhető. 1940-ben a könyvtár 271 000 könyvet, 1941-1945-ben 754 676, 1946-1950-ben 1 827 083, 1951-1955-ben 2 277 324, végül pedig 1956-ban 441 043 könyvet kölcsönzött az olvasóknak.

Ezek a számok megerősítik azt a tényt, hogy a könyvtár eleget tesz a lenini örökségnek, s el is juttatja a könyveket a tömegekhez. Ezek a számok megfelelően tanuskodnak hazánkban a művelődés növekedéséről.

Láthatjuk tehát, hogy a könyvek forgási sebességének mutatószáma nem világítja meg az egyes könyvtárak tulajdonképpeni munkáját.

Növekedik a könyvtárak állománya, emelkedik a könyvtárak által kölcsönadott könyvek száma; ezt a tényt feltétlenül örömmel kell üdvözlönnünk. Pedig az évi átlagos forgási sebesség nem mindig növekszik ezekkel az adatokkal arányosan. E mutatószám tehát formális, viszonylagos.

I. Caregradszkij a Művelődésügyi Minisztériumnak arra a rendeletére hivatkozik, amely javasolja a könyvállomány forgási sebességének maximális fokozását. A rendelet megjelöli a könyvállomány legjobb kihasználásának módzatait. Ezeknek a feltételeknek a teljesítése esetén a könyvtárak évről-évre több könyvet kölcsönöznek olvasóiknak. Ugyanakkor azonban az évi átlagos forgási sebesség nem minden esetben fog emelkedni.

Az olvasottság számokban és eredményekben

Országos, ill. területi viszonylatban az olvasottság átlagos emelkedése kétségtelenül pozitív jelentőségű tény. Amint azonban I. Caregradszkij állítja, az OSzSzSzK közművelődési könyvtáraiban ez a mutatószám csökkent. Az arhangel'szki terület könyvtáraiban ugyanakkor az olvasottság emelkedik, amint ez kitűnik a következő táblázatból:

Könyvtár típus	Átlagos olvasottság egy év alatt		
	1946	1950	1955
Falusi könyvtár	11,6	16,6	15,1
Járásai "	17,5	20,6	21,8
Városi "	16,3	21,6	23,6
Ifjúsági "	23,5	24,4	25,1

Az átlagos olvasottságnak a városi és járási könyvtárakban észlelhető csökkenését azsal lehet magyarázni, hogy az utóbbi időben jelentős mértékben megnövekedett a falusi könyvtárak hálózata. Így például ma az

arhangel'szki területen 1950-ben csupán 105 falusi könyvtár működött, addig 1955-ben ez a szám 356-ra emelkedett. A falusi könyvtárak száma más területeken is megszorodott.

I. Caregradszkij az olvasottság csökkenésének okát megmagyarázza, de - véleményünk szerint - nem ez a lényeges. Az olvasottság minőségi mutatószáma fontosabb, mint a mennyiségi mutató. Nagyfoku olvasottságot gyakran olyan könyvtárak érnek el, amelyek sok szépirodalmi, és különösen gyermekirodalmi művet kölcsönöznek. Ha a könyvtárat sok gyermek használja, akkor az olvasottság nagy lesz. Ha viszont a könyvtár látogatói között többségben vannak a felnőtt olvasók, akkor az olvasottság alacsonyabb lesz.

A mennyiségi mutatószámok hajhászása elkerülhetetlenül formalizmusra vezet. Az arhangel'szki területen lévő mezeni járási könyvtárban egy jól szerkesztett táblázatot függesztettek ki a legjobb olvasókról. A táblázat feltünteti azoknak az olvasóknak a nevét, akik a könyvtárból kilenc hónap alatt 50-105 könyvet vettek ki. Vannak közöttük olyanok, akik 85-105 szépirodalmi művet kölcsönöztek ki. Szolgálhatnak-e ezek az adatok az olvasottság mérésére? Formális szempontból igen, de az olvasás ilyen "üteme" egyáltalán nem ajánlható.

Az egyes könyvtárak munkájának megítélésénél könnyen tévedhetünk. Ez történt I. Caregradszkijjal is. Negatív példaként mutatja az arhangel'szki terület dolgoscsel'ei falusi könyvtárát, s azt írja, hogy az olvasók közül igen sokan olykor félőven át sem jelentkeznek a könyvtárban és hogy erre a tényre senki sem figyel fel. A következtetés helytelen. Dolgoscsel'ei ben tulnyomórészt halászok laknak, közülük sokan valóban félesztendeig sem tudnak eljutni a könyvtárba. Ezek viszont a halásztelepen lévő vándorkönyvtárakból látják el magukat könyvvel. Ezenfelül tíz könyvkézbesítő gondoskodik 150 olvasóról.

A dolgoscsel'ei könyvtárban 1956. december 1-én /decemberben szemináriumon voltam Mezenben/ 686 olvasó volt, ezek közül 270 kolhoztag. Az olvasók számát és a könyvtár munkájának volumenjét tekintve ez a könyvtár a járásban az első helyen áll.

Mi rejtőzik a százalékok mögött?

Amikor a szerző a kölcsönzött könyveket tartalmi szempontból elemzi,

nem közöl abszolút számokat arra vonatkozóan, hogy milyen volt a társadalmi-politikai művek olvasottsága az 1953-55-ös esztendőkből. Csak annyit állapít meg, hogy ez alatt az idő alatt a politikai művek kölcsönzése csökkent. I. Caregradszkij lényegében véve nem magyarázza meg ennek a jelenségnek az okát és csak arra a megállapításra szorítkozik, hogy a könyvtárak és a művelődési osztályok vezetői nem elemezték a mutatószámokat, nem kísérték figyelemmel a könyvtári munka tartalmi vonatkozásait.

Az okok itt mélyebben rejlenek: meg kell értetnünk, meg kell tudnunk magyarázni ezeket az okokat. Véleményünk szerint a társadalmi-politikai művek kölcsönzésében bekövetkezett csökkenés alapvető oka az, hogy az SZKP Központi Bizottsága utmutatásainak megfelelően átszervezték a pártoktatás és a politikai önképzés rendjét. Emlékszünk rá, hogy voltak évek, amikor a könyvtárakban igen keresték V. I. Lenin és I. V. Sztálin műveinek kommentárjait, illetve a párttörténeti tankönyveket. Ma ezeket a kommentárokat már egyáltalán nem olvassák, sőt újabb kiadásban nem is jelennek meg. Ma a marxista-leninista műveket nem azért kölcsönzik ki a könyvtárakból, hogy futtában végigolvassák, úgy-ahogy kijegyzeteljék, hanem azért, hogy hosszasan és behatóan tanulmányozzák. Igen sok olvasó saját használatára megvásárolja a politikai-társadalmi és a marxi-lenini irodalmat, saját kis könyvtárat létesít. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy nem kell erőfeszítéseket tennünk a társadalmi-politikai irodalom propagálására a könyvtárakban. Csak egy pillantást kell vetnünk a könyvtárak beszámoló jelentéseire /ezek mintegy tükörben megmutatják az olvasók érdekében végzett munka eredményeit/, és megláthatjuk, hogy az utóbbi években megváltozott a kölcsönadott irodalom egyes részeinek százalékos megoszlása. I. Caregradszkij helyesen állapítja meg, hogy a pártnak és a kormánynak a műszaki haladásról ill. a mezőgazdaságról szóló határozatait maguk után vonták a műszaki és mezőgazdasági irodalom kölcsönzésének növekedését.

A cikk szerzője rámutat pl. arra, hogy a városi könyvtárakban a termeléssel foglalkozó irodalom kölcsönzése 5,6 százalékot ért el. Egyidejűleg hangsúlyozza, hogy ez a mutatószám a cseljabinszki terület könyvtáraiban alacsonyabb a köztársasági átlagnál és mindössze 4,8 százalékot ér el.

Ezt a kérdést meg kell közelebbről néznünk. Véleményünk szerint a cseljabinszki terület könyvtárosai meg tudják magyarázni ennek a jelenség-

nek az okait.

Lehet, hogy általánosságban véve a krasznodarszki és a habarovszki határterületen a mezőgazdasági irodalom kölcsönzésének százalékszámai valóban alacsonyok, de a cikk egy szót sem szól arról, hogy mi volt a helyzet ezeken a vidékeken az előző esztendőben és milyen abszolút számoktól adódik a kölcsönzött könyvek mennyisége. Vajon I. Caregradszkij figyelembe veszi-e az egyes területek gazdasági jellegzetességét? Szükségszerű-e, hogy a habarovszki és környékbeli könyvtárak ugyanolyan magas százalékos arányban kölcsönözzenek ki mezőgazdasági irodalmat, mint pl. a voronezsi területen? Ezek a kérdések akaratlanul is felmerülnek a könyvtárak munkájának elemzése és értékelése során.

Mi rejtőzik a százalékok mögött? Vajon a százalékszámok mindig elegendők-e ahhoz, hogy helyes következtetéseket vonjunk le belőlük? Igyekszünk most választ adni ezekre a kérdésekre. Vegyük pl. az arhangel'szki Területi Könyvtár kölcsönzési forgalmát. Milyen következtetésekre lehet

Év	A kölcsönzések száma /1000/ köt.	1,2 3 9		5		6		63		Szép-irodalom /1000/ köt.	%
		/1000/ köt.	%	/1000/ köt.	%	/1000/ köt.	%	/1000/ köt.	%		
1940	278,8	44,9	16,1	27,8	10,0	28,0	10,4	1,9	0,7	114,6	41,1
1946	259,8	41,7	16,0	17,4	6,7	17,4	6,7	1,9	0,7	115,4	44,4
1950	415,2	95,2	23,0	35,1	8,5	39,5	9,5	4,2	1,0	120,0	28,0
1955	455,5	79,0	17,3	51,8	11,4	46,7	10,3	6,4	1,4	133,1	29,2

jutni ezeknek az adatoknak az elemzése alapján, hogyan lehet értékelni munkánk eredményeit? A könyvtárban rendszeresen emelkedik az átlagos kölcsönzési forgalom. 1950 előtt azt figyelhettük meg, hogy a politikai irodalom kölcsönzésének százalékos aránya növekedett; 1955-ben azonban ez a mutatószám csökkenést mutat. Jelentős mértékben növekedett a természettudományos, műszaki és mezőgazdasági irodalom kölcsönzése. Ha kísérletet teszünk arra, hogy összehasonlítsuk a különböző szakterületekhez tartozó könyvek kölcsönzését, nem sok eredményt érünk el. Így 1940-ban

a műszaki irodalom kölcsönzése 10,4 százalékot, 1955-ben pedig 10,3 százalékot tett ki. A könyvtárban azonban 1940-ben csak 28 000 művet adtak ki, 1955-ben pedig már 46 700-at. Elymódon tehát a könyvtárak munkájának értékelése szempontjából, véleményünk szerint, elsősorban az abszolút számok jelentősek. Az egyes szakcsoportokból történő kölcsönzés százalékos összehasonlítása a megfelelő abszolút számok közlése nélkül nem mindig meggyőző. Nem véletlen, hogy a könyvtárak évi statisztikai jelentésében szakcsoportok szerint tüntetik fel a könyvállományt és egyidejűleg közlik a könyvkölcsönzésre vonatkozó megfelelő adatokat. Ezeknek a számadatoknak az elemzése alapján hasznos következtetéseket lehet levonni arra vonatkozólag, hogy helyesen propagálják-e az egyik vagy másik fajta irodalmat, milyen szakokban kevés a könyv, stb. Sajnos a cikkben ilyen mutatószámok nem szerepelnek, pedig a könyvtár munkájának értékelése szempontjából fontosabbak, mint az átlagos olvasottságra vonatkozó adatok.

.....

Eredeti cím: O pokazateljah.
Megjelent: Bibliotekar', 1958. 3.sz. 39-42.lap.
OSZK.ford.sz.: 1949.
